

Oponentský posudek na doktorskou disertační práci

Mgr. Olga Vršková

Ekologické kontexty v teorii a praxi výtvarné výchovy

Doktorská disertace Mgr. Olgy Vrškové je vpravdě transdisiplinární práce, samozřejmě se všemi klady a zápory. Ty plynou přirozeně i z badatelsky stále otevřeného a vehementně diskutovaného, a často bolestivě nebo konjunkturalisticky vnímaného, tématu environmentu, přesněji environmentální výchovy. Jedná se o téma navýsost aktuální, možná až příliš aktuální, a mnohdy i velmi jednostranně vnímané.

Autorka se mnoha problémům vyhnula velmi svébytným přístupem, který zajímavě kombinuje exaktní přírodovědné aspekty a přístup výtvarníka, člověka s intuicí a kreativitou, z pohledu přírodovědce často iracionální. Kdyby práce byla prací biologa asi by moje argumentace připomínala lávu tekoucí z rozbouřené sopky.

Autorka totiž, i když někdy naznačuje opak, zvolila důsledně antropocentrický přístup, tedy hodnotí problematiku primárně z pohledu člověka. Avšak výtvarnice nemůže jinak. V opačném případě by totiž zabředla do úskalí eko-umělců, kteří se „mlátí“ mezi racionalitou pohledu na přírodu a její „plundrování“, krátkodobě viděno, a nutností umělecké vize, konceptu, který pak v jejich podání často postrádá sílu argumentu a přesvědčivosti i umělecké kreativity. Mnohdy je pak i samoučelný jak ostatně ukazují i některé části disertační práce.

Autorčin přístup je, díky častému využívání konkrétních rozhovorů a citátů, vhodně a trefně vybraných, až syrový a někdy i kontroverzní a provokující – vpravdě přístup člověka z oblasti umění. Nicméně právě tento „dialog“ naplňuje cíle práce nejvíce, a také reflektuje archetypální aspekty ekologických kontextů v umění člověka.

Lidské umění je záležitostí velmi starobylou, nejstarší doklady jsou staré téměř 80 tisíc let. Ve svrchním paleolitu pak umění dosáhlo dokonalosti, kterou lidstvo znovu získalo až téměř po 10 tisících a v některých aspektech mnohem později. Není však pochyb, že příroda jako taková a vůbec prostředí, ve kterém člověk žil a žije, bylo vždy předmětem nejen racionální vnímání, ale i vciťování se a respektování přírody jako fenoménu, který v nás zanechává pocity krásy i hrůzy, křehkosti i brutální síly.

Na tomto místě vidím trochu slabinu práce, která se přeci jen nemůže zcela vymanit ze staletých evropských tradic dělení lidského poznání na racionální přírodovědné, tedy jaksi necitlivé strany člověka, a „lidské“ sociální a kulturní vědy, potažmo umění, které jsou citlivé a emotivní. Je třeba si ale uvědomit, že mnohé „přírodní národy“ toto naprosto nevnímají. Například Sánové nerozlišují mezi realitou a mýtem, mezi člověkem a přírodou a podobně i domorodí obyvatelé Austrálie, pro které je kultura a umění přirozenou součástí každodenního života.

Metodika disertace je zvolení adekvátně cílům práce. Samozřejmě jako biolog těžko mohu hodnotit výtvarné aspekty, ale z obecného hlediska je výběr témat i jejich analýza srozumitelná a logická. Na tomto místě však mám jednu praktickou připomínku. Ekologický papír je z hlediska problematiky jistě vhodný, ale není vhodný pro obrazové reprodukce, ty mají někdy dosti nízkou kvalitu. Naopak se mi velmi líbí „okénková“ forma dialogu, tedy názorů respondentů, nebo odborníků. Je to přehledné a jasně ukazuje, že se jedná o vložené informace.

Kromě velmi zajímavého přehledu a vyhodnocení respondentů, považuji za nejdůležitější samotnou formu práce, která svým obsahem jednoznačně nehodnotí, ale provokuje, stimuluje k dalšímu přemýšlení. Jak to má být v dobrém umění, některé části jsou svým svébytným pohledem na problematiku kontroverzní, v tom pravém a dobrém slova

smyslu, často dávají možnost různého výkladu, ale vždy nutí k zamyšlení, navozují otázku proč. V tomto smyslu mi připadá závěrečná část jaksí ne úplně dotažená. Autorka tu podává výčet činností v oblasti environmentální výchovy na základních, středních a vysokých školách bez oné smysluplné provokující „rozporuplnosti“ předchozích částí. Možná by to tu bylo kontraproduktivní, ale když si vzpomínám na moje často vzrušené diskuze s Dr. Strejčkovou z Toulcova Dvora, možná i to by bylo na místě.

Jako biolog vidím význam práce především v oblasti didaktiky biologie. Autorka jasně ukazuje, že z hlediska environmentální výchovy je kvalita velké části učebnic problematická. Někdy to je záležitost obsahová, problematika je odbytá nebo má problematickou odbornou úroveň, někdy je otázka didaktického zpracování – mnoho nezáživně podávaných faktů a ploché, didakticky málo promyšlené zpracování. Jasně je, že přírodní vědy musí být exaktní, ale právě výtvarníci často velmi dobře vycítí, kdy to skřípe. A v tomto případě, přiznejme si, to trochu skřípe.

Z hlediska obecného, výtvarnou stránku se neodvážuji hodnotit, si myslím, že významem práce je to, že autorka se poctivě snaží hledat CESTU, kterou vidí, a po mém soudu velmi správně, ve formě kontinuálního dialogu a konfrontace s problematikou. Nepochybně naznačuje cestu, kterou by se výtvarná výchova v této oblasti měla ubírat, i když bych uvítal i více produktivního dialogu s přírodními vědami.

Připomínky a poznámky

1. Myslím si, že není úplně šťastné, že autorka opominula činnost Centra ekologické výchovy PedF UK, které působí jako pracoviště s celorepublikovým zaměřením na fakultě již 15 let a mimo jiné pořádá i soutěž o Cenu děkana, které se pravidelně účastní nejrůznější studenti PedF včetně studentů výtvarné výchovy.
2. Schází anglický název disertace
3. Citace základní metodologické práce na str. 4 jsou až na str. 5 a v nejednoznačném pořadí – za důležitější problém považuji to, že není citován originál, který je zřejmě v angličtině. České překlady nemají vždy dobrou kvalitu a v metodologické práci je vždy lepší používat originální práci.
4. Schéma 1 – Ukázka pracovní pojmové mapy - je nezdařené – z obsahového hlediska je nepřehledné a z výtvarného by snad mohlo být v pop-artu, ale jako schéma???
5. Ztrátu kontaktu s přírodou vidím v současné době jako problematický a velmi, velmi složitý problém. Mnoho lidí tento kontakt v současné době nepostrádá, a to dokonce ani těch, kteří v přírodě žijí. Z Aljašky jsem odjel z tohoto hlediska s naprostou ztrátou iluzí. Samotná otázka kontaktu s přírodou je kulturně velmi rozdílná a diversifikovaná. V tomto smyslu se domnívám, že je potřeba hledat spíše harmonii prostředí, která může být i ve městě, konec konců řada živočišných i rostlinných druhů je již městská. Splynutí s přírodou, které vidíme třeba ve Finsku není samospásné. Ve Finsku je nejvyšší počet vražd v Evropě – relativně – a také vysoký alkoholismus, podobně i v sousedním Švédsku. Nicméně nějakou cestu k pochopení prostředí, které nás obklopuje je třeba najít. Ale nesmíme zapomenout, že člověk, se všemi vynálezy a městy není v přírodě, ale je součástí přírody, biologicky i její reflexí.
6. Domnívám se, že dobré umění nemůže být nikdy sluhou, ale vždy je partnerem, Andy Warhol přeci udělal „obyčejnou“ láhev, ale je to LÁHEV. Emancipace oboru v určité oblasti spočívá v poskytované kvalitě, myšlenkách a kreativitě, a ne v kvantitě.
7. Domnívám se, že environmentální výchova by se měla zaměřovat nejen na „divokou přírodu“ ale také na antropoeosystémy. Ono „plundrování“ přírody souvisí s odcizením, nízkou kvalitou bydlení a lidských vztahů. Když bydlím v hnusném paneláku, mám nehezky rozbitý nábytek a chodím do ošuntělé a smradlavé hospody, tak se v přírodě chovám agresivně a necitlivě. Pak se člověk na Aljašce dozví, že

nejdůležitější je přírodu porazit a mít se co nejlíp. Paradox, ale pochopitelný – reklamy z televize zpracují v době polární zimy obyvatele této krásné části světa možná lépe než jejich spoluobčany na slunném jihu.

8. Cíle environmentální výchovy jsou posuzovány poněkud jednostranně.
 - a. Především nejsou nějaké universální přenositelné didaktické zásady, každý obor má svoje specifika. A toto je opravdu relativně mladý a stále nekonsolidovaný obor.
 - b. Ze zkušenosti vím, že například ve Skotsku, ale i v dalších zemích je environmentální problematika velmi dobře propracovaná i didakticky.
 - c. Nerozumím dost dobře co to je sdílení osobních zkušeností a názorů žáků/studentů – hodnotové škály jsou nepochybně různé a také zkušenosti. V postmoderním světě je toto víc než komplikované.
 - d. Nechápu, co se míní „jedinci představitelných a dosažitelných řešení“ – použiji-li v parafrázi postoj přírodovědce – je umění, kterému nerozumím nebo mi je cizí (a někdy i protivné) a přesto chápu, že může mít hodnotu. V tak složité problematice nelze mít jednoduchá řešení, je to kompromis, vždycky.
 - e. Nedisponuje prostorem pro reflexi – proč?? Já myslím, že prostoru je dost, ale reflexe může být variabilní – ne nadarmo vznikla v 70. letech v biologii teorie fuzzy množin, množin bez jasných hranic. V biologii se nějak zvlášť neujala, ale dnes tento postup využívají moderní pračky.
9. Části věnované eko-umění by mohly být trochu detailnější a pestřejší – určitě by mohly být zmíněny některé školy krajinomalby, pastorální umění, a v neposlední řadě paleolitické umění a skalní malby, kterými se například zabýval i Josef Čapek. Faktem je, jak autorka správně poukazuje, že pokud ale nejde o výtvarníkovy pocity a snahy, pak takové umění může být ploché a konjunkturalistické. Problém českých výtvarníků je však i v tom, že Češi ve skutečnosti nejsou tak odtrženi od přírody jako jiné evropské národy, v neposlední řadě díky velmi rozšířenému chalupaření a stále živé tradici tramského hnutí. Faktem ale také je to, že environmentální výchova v České republice stále postrádá v mnoha ohledech všestrannost a kvalitu, což výtvarníci zcela přirozeně reflektují.

Celkově považuji práci za velmi zdařilou, samozřejmě nechci a ani nemohu hodnotit její výtvarnou stránku. Přípomínky, tedy až na nezdařilé Schéma 1, mají jen okrajový význam nebo jsou námětem do diskuse.

Domnívám se, že doktorská disertační práce Mgr. Olgy Vrškové splňuje nároky na ní kladené a doporučuji ji k obhajobě.